

כשושנה בין החוחים – רבקה אימנו מול סביבתה¹

הרב יהודה בהרב

ראשי פרקים:

- כשושנה בין החוחים
- צדיק בן צדיק לעומת צדיק בן רשע
- "לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני"
- סיכום ומסקנות חינוכיות
- "ויען לבן ובתואל"

"וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה בִּקְחָתוֹ אֶת רֵבְקָה
בַּת בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי מִפְּדַן אַחֻת לְבִן הָאֲרָמִי לוֹ לְאִשָּׁה"².

אמר רבי יצחק:

"אם ללמד שהיא מפדן ארם,

מה זה תלמוד לומר אחות לבן הארמי?

אלא בא ללמדך –

אביה רמאי,

ואחיה רמאי,

ואף אנשי מקומה רמאין,

והצדקת הזו שהיא יוצאת מביניהם למה היא דומה?

לשושנה בין החוחים"³.

¹ הערה: מאמר זה הוא פרק מתוך עבודה מקיפה בנושא "דמותן של האמהות". עיקרי הדברים לובנו בתוך הבית ועל כך התודה לנוות ביטי שתחיה "פיה פתחה בתכמה ותורת חסד על לשונה". למאמר נוספו שאלות מתודיות אשר חלקן באות לברר ולחדד וחלקן לסכם, וזאת על מנת להראות כיצד הרעיונות נבנים מתוך הפסוקים, מדרשי חז"ל והמפרשים הראשונים והאחרונים. יש בכך גם תועלת למעוניין בהוראת הנושא כיחידת לימוד.
² בראשית כ"ה, ב'.
³ מדרש בראשית רבה ס"ג.

”כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות’ – בעא קודשא בריך הוא למעבד לון לישראל כגוונא דלעילא ולמהוי שושנה חדא בארעא כגוונא עלאה, ושושנה דסלקא ריחא ואתבריר מכל שאר וורדין דעלמא לא הוי אלא ההיא דסלקא בין החוחים”⁴.

פרק א' – כשושנה בין החוחים

נקודות לביור:

- א. כיצד בנתה רבקה את עצמה בחרן, על אף הסביבה והמשפחה השלילית בה גדלה, כך שהיתה מתאימה ליצחק?
- ב. האם נשאר ברבקה ח"ו חיסרון אשר גרם ללידת עשיו?
- ג. האם הרקע השלילי של משפחתה סייע לרבקה, או ח"ו ההפך?
- ד. מהן המשמעויות החינוכיות הנלמדות מדמותה של רבקה?
- ה. מה ניתן ללמוד מרבקה דווקא בדורנו: דור של גאולה, דור של מעברים?
- ו. מה יכולים אנשים פשוטים ללמוד מפעולותיה של צדקת כרבקה?

הקדמה

”ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפרן ארם אחות לבן הארמי”:
רש"י:

בת בתואל מפרן ארם אחות לבן - וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפרן ארם, אלא להגיד שכחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע, ולא למדה ממעשיהם.

- כיצד מדגיש הכתוב את שבחה של רבקה?
רש"י:

מפרן ארם - על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה.

⁴ זוה"ק שמות קפט, ב

שי למורא⁵:

ארם נהרים וארם צובה – יש הרבה ארם, כגון ארם דמשק וארם מעכה וארם בית רחוב, אלא שאלו השנים ארם נהרים וארם צובה היו סמוכים זה לזה. אך יש לשאול כיוון שכתואל אי אפשר להיות משני מקומות, אלא מארם נהרים הוא היה, אם כן לשם מה הזכיר כאן את שניהם, ויש לומר שגם זה מן השבט של רבקה, שלא רק בני עירה היו רשעים, אלא גם בני העיר אשר סביבותיה כולם רמאים, ועם כל זה לא למדה מהם.

- כיצד מדגיש הכתוב את צדקותה של רבקה ביחס לסביבתה?
'אלא להגיד שבחה וכו' הקשה הרא"ם⁶:

בלא יתורא ידעינן שהיתה היא מפרדן ארם ובת בתואל ואחות לבן שהיו כולם רשעים דהא לבן ידוע היה ברשעתו וכיוון שהיתה רבקה צדקת כדכתיב 'האהלה שרה אמו' ממילא לא למדה ממעשיהם ותיריך הרא"ם דודאי בלאו הכי ידעינן שהיתה צדקת ולא למדה ממעשיהם אבל לא היינו יודעים שהכתוב מספר בשבחה.

- מדוע כתבה התורה כי רבקה היא בת בתואל וכו' לפי הרא"ם?

ולי נראה שלא קשה דהכי קאמר שלא תאמר לאו בת דעת היתה דתוכל ללמוד דבר רע כי קטנה מאוד היתה, לכך יאמר בשבחה דכת רשע ואפילו הכי לא למדה, ושמע מיניה שהיה לה דעת ללמוד ולא למדה, דאם לא כן, מה שבח הוא לה שלא למדה⁷.

- כיצד מסביר המהר"ל את שבחה של רבקה?

לסיכום

הכתוב מדגיש כי רבקה היתה בת בתואל מפרדן ארם, ואחות לבן – כדי לשבחה, ללמד שלא למדה ממעשיהם (רש"י) וגם לא ממעשי בני העיר הרחוקה (המשכיל לדוד). התורה מדגישה זאת כדי שנדע כי הכתוב מספר בשבחה (הרא"ם). ומדגיש המהר"ל כי אף שרבקה היתה צעירה בגילה, היה לה דעת ללמוד ממעשיהם הרעים של בני ביתה, ואף על פי כן לא למדה. מוסיף המהר"ל ומסביר מדוע מדגיש הכתוב גם את אביה, גם את אחיה וגם את סביבתה של רבקה:

⁵ עפ"י 'משכיל לדוד'.
⁶ סיכום דעת הרא"ם בגור אריה, מהדורת תשל"ד, בראשית קמב.
⁷ מהר"ל שם.

והנה רבקה מפני שאביה היה רשע היה לה ללמוד מכת מורא של אב ואף על פי כן לא למדה. ומפני שהיה אחיה רשע וידוע כי האחים אוהבים זה את זה בתכלית ונמשך האחד אחר מעשה השני מחמת האהבה והיא לא עשתה ולא חששה אל האהבה ומפני שכל העיר היו רשעים והיה לה להיות נמשך אחר מנהג העיר שהיו כולם רשעים ולא הלכה אחר המנהג... והיא פרשה מכולם.

עפ"י המהר"ל הסיבות לחטא הן: א. חשש ויראה. ב. אהבה. ג. בשל מנהג, ורבקה פרשה מכולם.

- מה מוסיף כל אחד משלושת הדברים המוזכרים ביחס לרבקה (אביה, אחיה וסביבתה) עפ"י המהר"ל?

1. כיצד בנתה רבקה את עצמה?

- רבקה מוגדרת במדרש כ"שושנה בין החוחים"⁸. היא גדלה על יד שני רשעים – בתואל אביה ולבן אחיה, אלו החוחים אשר הקיפה אותה, את השושנה הטהורה והצדקת.
- הרבי מלובביץ' בספרו "שולחן שבת"⁹ מסביר כי היה הכרח להוציא את רבקה מביתה מיד, ולכן קפצה הדרך לאליעזר, שכתוב: "ואבוא היום"¹⁰. רש"י במקום כותב: "היום יצאתי והיום באתי, מכאן שקפצה לו הדרך". ולכן הקב"ה עשה נס זה לאליעזר, שאין הקב"ה עושה ניסים לבטלה.
- כאשר האדם משתדל כרבקה הוא זוכה לעזרה מן השמים ולניסים. אולם עדיין איננו יודעים כיצד הגיעה רבקה למעלה זו להיות כשושנה שיש להוציאה מהחוחים. כאן רואים אנו את ערכה של הבחירה. אמנם כנראה שנשארה איזו נקודה חיובית במשפחת אברהם, וגם איזה זכר לכל פעולותיו החינוכיות בחן אולם, על אף כל הקשיים הסביבתיים, בחרה רבקה להמשיך את כל זה.
- הרב נריה מתאר את ערכה של השפעה החינוכית על רבקה. לדעתו הייתה לדבורה מינקת רבקה השפעה חינוכית מיוחדת על רבקה, היא הגורם החינוכי אשר עיצב את

⁸ ראה שיר השירים רבה פרשה ב, ב, [א] על הפסוק בשיר השירים ב, ב.
⁹ בראשית, עמ' 156-157.
¹⁰ בראשית כ"ד, מ"ב.

דמותה של רבקה. לכן תרגם יונתן בן עוזיאל את הפסוק: "וישלחו את רבקה אחותם ואת מניקתה"¹¹: מניקתה – פדגוגתה – המחנכת שלה.

- דבורה עצמה היתה לפי פירושו זכר להשפעה החינוכית של "הנפש אשר עשו בחרן"¹² אברהם ושרה¹³.
- כך, כאשר הגיע אליעזר לחרן, הוכיחה רבקה את רצונה לגמול חסד ואת היותה מתאימה להיות אישה ליצחק.

2. האם נשאר ברבקה חיסרון ח"ו?

ברבקה עצמה לא היה כל פסול, כדברי רבי משה אלשיך: "מפאת עצמה היתה צדקת גמורה"¹⁴. האלשיך מדגיש כי עדיין הייתה זוהמה בזרעו של יצחק למרות היותו צדיק ו"עולה תמימה", וזהו חלק מתהליך כלל עולמי של טיהור הזוהמה. רבקה היתה רק חוליה בניקוי אותה זוהמה, וכאשר הייתה הפרדה בין שני הבנים היה האחד קדוש והשני חיצון.

3. האם הרקע השלילי של משפחתה סייע לה, או ח"ו ההיפך?

א. אמנם בדרך כלל אנו אומרים כי הבנים דומים לאחי האם, אולם מכיון שהאמהות היו עקרות - המצב שונה. העובדה שרבקה היתה עקרה מוציאה כל ספק שמא עשיו נולד לה כיון שהיתה ממשפחה של רשעים. "שהיו אמותינו עקרות ובכח הגוף לא היתה להן לידה כלל, רק על פי נס, שוב אין הולכין אחר אחי האם"¹⁵.

לסיכום - הרקע השלילי לא פגע ברבקה.

ב. לא רק שהרקע המשפחתי לא פגע ברבקה, אלא להיפך הוא סייע לה: מכיון שרבקה גדלה בין רשעים, היא הכירה מה טיבו של עשיו. לכן הסיקה כי כעת אין לו סיכוי אפילו בתפקיד מישני (כעין תומך בתלמיד - חכם); וכך כותב הרש"ר הירש¹⁶: "ברכה זו שנועדה ליעקב היתה חסרת כל ערך לעשו, שכן מטבעו לא היתה לו כל הבנה לצד הרוחני של בית אברהם. אולם, מבית לבן ידעה רבקה את הקללה שבפיצול זה, ידעה

¹¹ בראשית כ"ד, נ"ט.

¹² בראשית י"ב, ה'.

¹³ הרב נריה, נר למאור, עמ' 94-91.

¹⁴ פירוש האלשיך עמ' רי"ז-רי"ח.

¹⁵ לפי הישמח משה', מובא בספר, באר חיים', חיים אריה כהנא, עמ' ל'.

¹⁶ בראשית עמ' רצ"ב.

מנסיינה שהחומר יהיה לברכה וישועה רק בבית שרוח אברהם מפעמת בו." הנסיון של רבקה לימד אותה כי חייב להיות קשר הדוק בין אנשי הרוח והחומר, אחרת הניגוד והפיצול ביניהם יגרום לקללה. לימוד כזה אפשר ללמוד רק מהיכרות קרובה. רבקה היתה בת למשפחה מיוחדת, סבה וסבתה היו אחים של אברהם ושרה אשר בחרו לצאת מאור- כשדים. לפי המדרש נביאי אומות העולם יצאו ממלכה סבתה של רבקה¹⁷. למרות זאת הגיע אביה למדרגה שפלה, שניצל את מלכותו לתאוותיו הפרטיות¹⁸.

ג. גם לפי האלשיך הרקע המשפחתי של רבקה סייע לה: רבקה היתה חוליה בטיהור חטא אדם הראשון, שחלק מהשפעתו היתה ביצחק. זו שלילה כללית, מעבר לבחירת האדם, ורבקה "בת בתואל, שאביה רשע, ומפדן ארם, שאנשי מקומה רשעים. ואחות לבן הרשע כי יצאת מתוך הזוהמא, ועל כן לא יבצר ממנה בחינה לקבל את זה ברחמה"¹⁹.

בשולי הדברים ניתן לבאר:

היה צד של שלילה במפגש של נפשה הפרטית של רבקה עם הנפש העולמית, עם הפסיכולוגיה של עמים ושל כלל האנושות, זהו דבר שמעבר לצד הנפשי הבחירי, צד שלא היה תלוי בה. רבקה נולדה לתוכו, בדיוק כשם שנולדה לסביבתה ומשפחתה. דווקא בכך שקיבלה על עצמה מבחירה את קבלת העול, את התפקיד הזה - בתור אתגר, לא בתור חולשה המעוררת רגש אשמה, היא הצליחה לקחת חלק בתיקון החטא הקדמון²⁰.

ד. הרב הירש מתאר כיצד הפכה רבקה את הרמאות מתכונה שלילית, לאמצעי חיובי. היא משכנעת את יעקב להתחפש כדי שיצחק יברך אותו. גם בכך (ובעיקר בכך) אנו רואים כיצד השכילה להפוך רקע שלילי לגורם בונה גם בנפשה פנימה; בבחינת "צדיק טוב לר". כלומר, הצדיק שלם בעולמו הרגשי ולא רק במעשיו הטובים²¹.

¹⁷ ילקוט שמעוני, בלק, תשמ"ו.

¹⁸ ילקוט שמעוני, בראשית, ק"ט.

¹⁹ פירוש האלשיך עמי רי"ז-רי"ח.

²⁰ בסוגיית היחס המוסרי שבין הדורות שעברו לבין הדור החדש עוסק מרן הרב באגרות א' עמי שיט-שכא.

²¹ ר' יתניא"י פרק י'.

4. המשמעויות החינוכיות הנלמדות מדמותה של רבקה:

- אדם אינו מושפע רק ממשפחתו וסביבתו, יש לו בחירה חופשית להיות שונה, כרבקה שהיתה ל"שושנה בין החוחים".
- על ידי חינוך אפשר להתגבר על השפעת הסביבה, כפי שרואים מפעולתה החינוכית של דבורה מינקת רבקה.
- מי שמתדל לבחור בטוב למרות הקשיים מסביב - הקב"ה עוזר לו. לאליעזר היתה קפיצת הדרך כדי להוציא את רבקה מיד מחרן.
- כל אחד יכול להגיע למעלה גבוהה בעבודת ה'. אם ברבקה לא היה כל חיסרון, למרות משפחתה וסביבתה, הרי גם אנו יכולים.
- דווקא היסורים הופכים את מתנות הקב"ה לנעלות – לכן רבקה היתה עקרה, כדי שהריונה יהיה בדרך ניסית, ובניה לא יקבלו השפעה טבעית ממשפחתה. היסורים, והנס אשר בא בעקבותיהם עוזרים להתעלות על הטבע (לעתים דווקא כאשר הכל כשורה יכולה להיות הרגשת בטחון עצמי מופרזת, ותפיסה שהכל מגיע לנו).
- ניתן לנצל רקע שלילי לחיוב – להבחין ברע כאשר יש צורך. כך רבקה; בזכות הרקע השלילי שלה הבחינה בסכנה הטמונה בהפרדה בין חומר ורוח כשאין קשר מתאים ביניהם. היא גם השכילה להשתמש בתכונה שלילית כרמאות, כאשר היה צורך בכך לכיוון חיובי.
- ישנם תהליכים כלליים הגדולים יותר מן האדם הפרטי וחיי הרגשיים, גם בתחום הנפש. נפש הפרט עומדת מול ה'נפש הכללית' של האנושות. לכן רבקה שימשה כחולייה בתיקון החטא הקדמון.

5. מה ניתן ללמוד מרבקה בדור של גאולה?

מה המשמעות המיוחדת לדורנו בהבנה כי קיימים תהליכים כלליים יותר מאשר האדם עצמו? לכאורה, לפי פירוש האלשיך, אין שום מסר בתהליך זה. שרה ורבקה עזרו בתיקון חטאה של חוה, ויעקב כבר הקים את בית ישראל בצורה שלמה. כל המהלך של ישמעאל ועשיו נראה חסר משמעות אחרי הקמת עם ישראל. אולם יש כאן שני מסרים:

א. **בתחום הכלל** – אין זה מקרה כי עם ישראל נבנה תוך כדי מערכת קשרים עם הגויים. זו מסירות הנפש של עם ישראל לתיקון כל העולם, וזה תפקידו, ולכן מראשית היווצרותו קיימים המאבקים הללו עם ישמעאל ועשיו.

ב. אולם, גם **בתחום הפרט** – דווקא בדורנו, דור בו קיימים מצבים מורכבים ומסובכים, ניתן ללמוד ממסירות הנפש של רבקה להיות מוכנים להיות חוליה בכל אותם שלבי מעבר אישיים, שפעמים רבות אינם תלויים רק באדם עצמו, אלא בקשר הנפשי בינו לבין מערכות רחבות יותר - ולראותן כאתגר ללא רגשי אשמה.

6. מה אנשים פשוטים יכולים ללמוד מרבקה?

רבקה היתה 'שושנה בין החוחים', ואילו אנו, כיצד נתגבר על השפעות? מדמותה של הצדקת נוכל **לשאוב כח** להתגבר גם אם דרך עבודתנו היא בדרגה של בינוניים ולא של צדיקים. ברבקה אימנו לא נשאר כל חיסרון – אנו נקבל מכך כח להתגבר על חסרונות (גם אם לא נוכל לבטלם, דבר שלא נדרש מאתנו!).

ברבקה, 'כאיש המעשה בשורשו' – כפי שמציג זאת הרש"ר, ישנה השקה מסויימת לדמותו של לוט. דווקא כמי שבאה מבית בתואל ולבן היה בה חיבור לעולם המעשה, ומוטל היה עליה לתקנו כחוליה בהקמת עם ישראל, עם - שמטרתו גאולת העולם ומתן תשובה וחיבור בין חומר לרוח.

רבקה היתה אמו של עשיו בקישורה לעולם העשייה. לא בצדדיו השליליים שהם דפוסים נלווים על עולם העשייה כאשר איננו ממלא את ייעודו. הדפוס הדומה של לבן ועשיו הוא רק חיצוני. עשיו לא נולד לרבקה כיוון שהיתה בה שלילה – אלא כיון שהיתה בה מעשיות, וכך מילאה את יעודה.

דמותה של רבקה נותנת לכל אחד ואחת המתמודדים עם השפעות שליליות של סביבה ומשפחה את האמון כי כל אחד יכול להתגבר על השפעות אלו לחלוטין. אם אנו נתקלים באתגר חינוכי או משפחתי קשה – נוכל לנצל את הנסיון השלילי לכיוון חיובי; הן בדרך של איבחון, הן בדרך של הפניית כוחות ומידות מרעה לטובה. זאת **במקום** צורת מחשבה חסרת אמון, מחשבה שנובעת מרגשי אשמה: "כיוון שבאתי ממקום שלילי הרי יש בי פגם". במקום זאת נפתח חשיבה חיובית: "אוכל לנצל את נסיוני השלילי לכיוון חיובי, כמו רבקה".

אמנם בימינו, כאשר מדובר באנשים פשוטים שאינם זכים כרבקה, ייתכן כי ההתמודדות איננה רק חיצונית, עם סביבה ומשפחה, אלא גם עם נטיות שליליות של הנפש עצמה כתוצאה מהשפעות חיצוניות אלו. אך למרות ההבדל ניתן ללמוד ממציאיותה של רבקה הצדקת. גם כאן נחפש את האתגר במקום את האשמה, וכך בעז"ה נצליח. צורת החשיבה של רבקה תנחה אותנו. גם אם המטרה אליה אנו שואפים היא מטרה קטנה יותר-להתגבר על נטיות נפש, גם אם לא תיקננו אותן לחלוטין- הרי עצם דמותה של רבקה תחזק אותנו במאבקינו. רבקה סללה עבורנו את הדרך, את הקבלה של המציאות הרגשית כאתגר. נזכור כי כשם שרבקה לא בחרה במשפחתה וסביבתה, כך גם אדם עם נטיה נפשית מסוימת לא בחר בה. לרבקה היתה בחירה להיות 'שושנה בין החוחים', ולנו ישנה הבחירה לשלוט על נטיות שליליות בזכות דמותה. רבקה קיבלה את האתגר האישי כחוליה ביעוד של הקמת עם ישראל, וגם אנו נקבלו כחלק מהיעוד של בנין העם וגאולתו.

פרק ב' – "לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני"

בפרק זה נעסוק בשאלות הבאות:

- א. מדוע התנגד אברהם ללקיחת אשה מכנען עבור יצחק?
- ב. מדוע שלח את אליעזר דווקא לחרן?

1. החשש מהשפעת הקרובים:

אברהם משביע את אליעזר עבדו כי לא יקח ליצחק אישה מבנות הכנעני: "ואשביעך בה' א-לוקי השמים וא-לוקי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרב²²".

מדגיש הרש"ר הירש²³:

השפעת האשה הכנענית תהיה גדולה עוד יותר, מאחר שאני יושב בקרב הכנעני, ונמצאת השפעת האשה זוכה לתוספת וחיווק על ידי קרובי המשפחה והמכרים. ניכרים הדברים, שמשפט הזיקה שבמשפט זה רומז על השפעת הקרובים, שכן אליעזר בהרגשתו העדינה, אומר: 'בארצו' במקום 'בקרבו' (להלן בפסוק לו), לאמר בארצם אני יושב, ואת נימוסיהם

²² בראשית כ"ד, ג'.
²³ במקום.

אני מכיר. 'בקרבו' היה בו משום עלבון: אני בא אליכם מאחר שאתם גרים בריחוק מקום; לא היינו רוצים שתגורו בקרבתנו.

הסיבה לכך שאברהם שולח את אליעזר לחזן היא המרחק. קרוביה של האשה יהיו רחוקים ממנה ולא יוכלו להשפיע עליה.

2. האלילות בכנען היתה לא רק טעות שכלית אלא גם שחיתות מוסרית

הרי יש לזכור כי כאשר דחה אברהם את בנות כנען, גם אנשי ארם היו עובדי עבודה זרה. לפיכך, לא אלילי כנען, אלא השחיתות המוסרית שבכנען היתה המניע להחלטתו. אלילות היא ביסודה תעיית השכל ולזו יש תקוה. אך שחיתות מוסרית תופסת את כל ההויה האנושית על כל עומק הגשמה והרגש, וכאן גם אברהם לא יכול היה לקוות למצוא לבנו אשה צנועה וטהורה במוסרה, אשה שתביא לביתו את פנינת אצילות הדעת וטהרת המוסר.²⁴

לפי הרב הירש היה הבדל בין עבודת האלילים בחזן לעבודת האלילים בכנען. עבודת האלילים בכנען היתה מלווה בשחיתות מוסרית ובהשתלטות על כל רבדי החיים – כולל הרגש. אולם בחזן היתה זו טעות שכלית שלא גררה עימה שחיתות מוסרית.²⁵

3. במשפחת אברהם נשתמרו תכונות חיוביות

אליעזר הניח כי אם יגלה נערה בעלת מידה של גמילות חסד, הרי היא ממשפחת אברהם; בה נשתמרה בצורה כזו או אחרת דרך חינוכו. לכך כותב הרב הירש²⁶:

היה אליעזר רשאי להאמין, שרק במשפחת אברהם תמצא אותה תכונה נפשית, (גמילות חסד) אותה מידה שרק בשליחות בני אברהם החלה מפלסת לה נחייב, במישרין ובעקיפין, גם בעולם החיצוני, אותה למד אליעזר להכיר בבית אברהם, היא שהייתה סימן ההיכר האופייני לאוהל אברהם, ואותה ביקש אליעזר למצוא כתכונה אצל מי שעתידה היתה להיות בעלת הבית הזה ואשה המתאימה ליצחק.

ואכן לפי הרש"ר מבליטה רבקה בתשובתה את הקשר שלה למשפחת אברהם: "ותאמר אליו, בת בתואל אנכי, בן מלכה אשר ילדה לנחור"²⁷.

²⁴ פירוש הרש"ר שם.

²⁵ בראשית כ"ד, ד', פירוש הרש"ר, וכך גם בדרשות הר"ן (עמ' סח-סט, מהדורת פלדמן) וראה עיונים בספר בראשית (נחמה ליבוביץ', עמ' 154).

²⁶ בראשית כ"ד, י"ד.

היא מבליטה את מלכה ואת נחור שודאי היו ידועים בשמותיהם כאחיהם של אברהם ושרה.²⁸

פרק ג' – "זיען לבן ובתואל"

בפרק זה נעסוק בעוצמת החסרון במשפחתה של רבקה, וסיבתו.

1. ירידה של דור אחד בלבד

לאור המתואר לעיל החיסרון במשפחתה של רבקה אינו חיסרון רב דורי, זו ירידה של דור אחד בלבד. בזמן מלכה ונחור הייתה המשפחה שייכת למשפחת אברהם. רק בדור הבא, דורו של בתואל בן מלכה ונחור, החלה הירידה. לפי הרש"ר הירש בתואל עצמו היה דמות חיובית אולם חסרת השפעה, על הבית השפיעה אם רבקה ולבן ההולך בעקבותיה:

אכן נתקבלה תפלת אברהם במילואה, בשתים היה בתואל קרוב לאברהם – אבי בתואל היה אחי אברהם, אמו – בת אחיו, ועם זה אחות שרה. כאן, וכן אחר כך בתשובת רבקה, מיוחסת רבקה לסבתה, על אמה אין אנחנו שומעים כלום. האם כנראה לא היתה ממשפחת אברהם, אף לא חדורה מרוחו. דומה כי רוחה של הסבתא עברה אל רבקה, ואילו האם ראתה את דמותה הרוחנית בבנה. מהמשך הסיפור אנחנו למדים, כי שני אלה, האם ובנה, היו שליטים בבית, ואיש לא שם לב אל בתואל, שהיה בו מרוח אברהם, הכל ראו אותו כזקן טוב לב, עובר ובטל, שאינו להוט אחרי הממון ולא מביין את ערכו.²⁹

2. חוסר כבוד

אולם, גם בדור אחד ניכרת הירידה. וכך מוסיף הרש"ר³⁰:

כל הזמן עומד בתואל מן הצד לבן, הבן, שולט בכיפה, כך, שלא "בת" משולחת אלא "אחות". מה רב הניגוד לבית אברהם! שם, יצחק, גבר בן ארבעים שנה, אינו מתערב בעניין הקדוש ביותר, שיקבע את כל דרך חייו, אלא משאיר את בחירת אשתו לשיקול דעתו של אביו, שיעשה כראות עיניו.

²⁷ שם פס' כ"ד.

²⁸ פירוש הרש"ר, וכך גם הרשב"ם, הרמב"ן והעקידת יצחק.

²⁹ פירוש הרש"ר כ"ד, ט"ו.

³⁰ כ"ד, נ"ט.

בביתה של רבקה אין מושגים של כבוד, הבית מתנהל על ידי הבן ולא על ידי האב; לכן אומר הפסוק: "וישלחו את רבקה אחותם"³¹ - אחותם ולא בתם.

וכך מביא רש"י את דברי חז"ל על לבן בפסוק "ויען לבן ובתואל..."³²:

רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו.

3. עובדי עבודה זרה

זאת בנוסף לכך שעבדו עבודה זרה³³.

4. בתואל מעכב

יתר על כן; כבר נחור ומלכה לא היו במדרגתם של אברהם ושרה. הם נשארו בחרן ולא המשיכו לארץ ישראל. כך גם ניתן להבין דברי בקורת קשים יותר של חז"ל על בתואל: "ויאמר אחיה ואמה"³⁴ כותב רש"י:

ובתואל היכן היה? היה רוצה לעכב וכא מלאך והמיתו.

כך שדמותו לא היתה רק של זקן טוב לב הנשלט על ידי אשתו ובנו, כפי שמתאר הרש"ר הירש, אלא של אדם שהיה עלול לעכב את נישואי רבקה עם יצחק, ועל כן בא המלאך והמיתו. לא היתה לבתואל זכות מוסרית וגם לא הלכתית-חוקית לעכב את נישואי רבקה, כפי שמדגיש זאת המהר"ל בפירושו "גור אריה" על פירוש רש"י:

אף כשהיה בתואל חי היה רוצה אליעזר שתלך עמו אף על פי שאביה חי, ואין זו קושיה, שכתואל גוי היה ואין זכות לגוי בבתו לקדשה, ורבקה גיורת היא ויתומה, ועוד כי מה' יצא הדבר כמו שאמרו הם "כי מה' יצא הדבר" (בראשית כ"ד, נ') ולא שייך כאן כלל שום איסור בדבר שהקב"ה רצה בזה וכיוון שקפצה לו הארץ והיה הכל דרך נס אין כאן שום קושיה³⁵.

אולם, בפועל היה בתואל עלול לנסות ולפגוע בשליחות.

בתואל היכן היה? ביקש לעכב הדבר וניגף בלילה³⁶.

על רקע זה של ירידה חלקית, ניתן להבין את דעותיהם של המפרשים³⁷ כי אברהם לא שלח את אליעזר דווקא אל משפחתו, וכל הנס אשר אירע לאליעזר היה, כי מי שעמדה במבחן

³¹ בראשית כ"ט, נ"ט.

³² בראשית כ"ד, נ'.

³³ "פניתי הבית" (בראשית כ"ד, ל"א), רש"י: "מעבודת אלילים", וכן בבראשית רבה.

³⁴ בראשית כ"ד, נ"ה.

³⁵ עמי קלייח.

³⁶ בראשית רבה י"ב.

האופי שערך ניתגלתה לבסוף כבת למשפחת אברהם. שכן, אברהם היה מודע להתדרדרות של בני משפחתו, ולא שלח את אליעזר דווקא לשם. אולם אליעזר, כעבד של אדונו, הבין שיש כאן העדפה מסוימת כלפיהם.

לסיכום – מוצאה של רבקה ממשפחה של עובדי עבודה זרה. טעותם הייתה בעיקר שכלית, אולם כבר לאחר דור אחד ניכר היה בהם חוסר כבוד ואף ירידה מוסרית. נשאר אמנם במשפחה משהו מרוחו של אברהם אך החל שלב של ירידה. למרות זאת נישאה רבקה בתומה.

פרק ד' – "צדיק בן צדיק" לעומת "צדיק בן רשע"

בפרק זה נעסוק בשאלה הבאה:

- האם היו השפעות שליליות על רבקה כתוצאה ממשפחתה?

"וַיְהִי יַצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה בִּקְחָתוֹ אֶת רַבֵּקָה בֵּת בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי מִפְּדַן אָרְם אַחֹת לְבֵן הָאֲרָמִי לוֹ לְאִשָּׁה"³⁷.

ידיה יצחק בן ארבעים וגו', טעם שהוצרך להודיע זמן נישואיו מה שלא נהג כן באברהם, בא לתת טעם לעכוב הזמן ששהה יצחק בלא נישואין עד עבור מ' שנה, ואמר הטעם 'בקחתו את רבקה' בשביל קיחת רבקה שהה עד מ' שנה. וכמו שגמר ואמר 'לו לאשה' פירוש "לו" מיוחדת היא בת זוגו. הא למדת שקודם לה לא היתה לו בת זוג, וכמו שכתבנו בפרשה הקודמת, והיא קטנה היתה שנולדה כעקרה כשהוכשר לילד ומעתה אין תרעומת על יצחק ששהה עד מ' שנה, גם על אברהם שעכב עד מ' שנה כי אז היתה בת ג' שנים כפי החשבון³⁸.

- איזו קושיא מקשה אור החיים על הפסוק?
- מהי תשובתו של אור החיים על הקושיא הנ"ל?
- כיצד מצטיירת המשפחתיות של יצחק ורבקה לפי התירוץ הנ"ל?

'בת בתואל הארמי וגו' אחות וגו' – טעם שחזר הכתוב להודיע זה, לא להשמיענו בת מי היא אלא ללמד סניגוריא על רבקה, לפי שאומר בסמוך 'ויעתר לו ה' לו ולא לה, ותבא

³⁷ הרמב"ן (שתי אפשרויות) והאבן עזרא.

³⁸ בראשית כ"ה, ב'.

³⁹ ספר "אור החיים על התורה", ר' חיים בן עטר, תשנ"ד, ירושלים, הוצאת בלום, בראשית עמ' צ"ו.

הסברא לומר כי טעם הדבר לצד פחיתות רבקה ח"ו כי לא ראוייה היא לשמוע אליה א- לוקים, לזה הקדים לומר 'בת בתואל' לומר כי זו היא סיבה למה שהעתיר ה' ליצחק כי הוא בן אברהם והיא בת בתואל, וכפל לומר 'הארמי מ'פדן ארם' להעיר כי נתכוון באומרו 'הארמי' לומר הרמאי כי אם נתכוון לכנותו לשם עירו הרי הוא אמור. והכוונה בזה לצד שלא נתפרסם רשעותו בעולם בא להודיעו כי רשע היה ובאמצעותו לא הוכשרה תפלת רבקה⁴⁰.

”וַיַּעֲתָר יַצְחָק לַה' לֵנֶכַח אֲשֶׁתוֹ כִּי עָקְרָה הִיא וַיַּעֲתָר לוֹ ה'...“⁴¹
רש"י:

ויעתר לו' – לו ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה.

- על איזו קושיא עונה רש"י?
- מהי תשובת רש"י?

ועוד, וכי לא היתה רבקה אמנו צדקת? ומשיב רש"י שאין דומה תפילת... ואין זה מצדה אלא מצד אביה הוא שלא נעתר לה⁴².

- מדוע לא נענה ה' לתפילת רבקה, האם נובע הדבר מחוסר צדקותה?
- מדוע חוזר פסוק כ' על העובדה כי רבקה היתה בת בתואל ואחות לבן לפי אור החיים? איזה פירוש מוטעה שוללת התורה?
- כיצד מסביר אור החיים את החזרה של המילים: 'הארמי' ו'מ'פדן ארם' בפסוק כ' (לאור פירושו הנ"ל)?

ואומרו אחות לבן ללא צורך ונוסף שכבר ידענו אלא הטעם הוא שבא ללמד זכות על רבקה בראותינו שילדה בן רשע מובהק, ותאמר איך מבטן ברוך יצא ארור, לזה אמר כי זה הוא סיבה לדבר היותר אחות לבן הארמי פירוש הרמאי בתוספת רשע על אביו, וכבר קדמו חז"ל (כ"ב קי). רוב הבנים, לטעם הידוע (דומים לאחי האם), ולזה יצא עשו, וזולת זה צאצאיה צדיקים היו יוצאים ממנה, כי צדקת גמורה היתה, והעד 'לנוכח אשתו', ואמרו ז"ל (ב"ר ס"ג) – "מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן ואומר: ריבנו של עולם כל הבנים שאתה נותן לי יהיו מן הצדקת הזו וכו'". ושלא תאמר אם כן למה לא נתן לב יצחק לכדוק

⁴⁰ שם שם.

⁴¹ בראשית כ"ה, כ"א.

⁴² לפי 'ספר הזיכרון', מובא בפירוש ישי למורא' לרש"י.

באחיה, לזה גמר אומר 'לו לאשה' וכמו שפירשתי למעלה, וזולת זה לא היה נושא אחות רשע⁴³.

- על איזו קושיא בפסוק עונה אור החיים?
- על מה יש צורך ללמד זכות על רבקה?
- מה היינו יכולים לומר על רבקה?
- כיצד העובדה כי היתה רבקה אחות לבן מלמדת עליה זכות?
- מהן שתי ההוכחות לפי אור החיים כי רבקה היתה צדקת גמורה?
- כיצד מחזק המדרש את הוכחותיו של אור החיים?

לסיכום

תפיסתו של אור החיים משלבת בין דברי חז"ל הקובעים את השפעתם של אחי האם על הבנים, לבין העובדה כי רבקה היתה צדקת גמורה. כביכול השפעת אחי האם עברה ללא קשר למצבה של רבקה. יש כאן מסר לאנשים שבעולמם הרוחני ישנו פער בין העולם השכלי לבין העולם הרגשי. גם קשיים בחייו של אדם אינם חייבים להיות תלויים בחטאיו. אחיו (הוריו) ובניו חטאו – אך הוא בבחירתו לא חטא. נטיה איננה קובעת את הבחירה.

פרק ה' – מסקנות חינוכיות וסיכום

מסקנות חינוכיות

לפי האלשיך (ראה פרק א') אין כל השפעה של אחי רבקה על ילדיה. רבקה חורגת מהכלל כי הבנים דומים לאחי האם. רשעות עשיו איננה קשורה כלל לרשעות לבן. על רבקה להתמודד עם עשיו במסגרת של תפקיד כלל עולמי להתמודד ולתקן את הרשעה בעולם כולו. המסקנה החינוכית הנובעת מכאן לאנשים במדרגה שלנו היא: גם כאשר יש לאדם בנים אשר אינם הולכים בדרך הישר - עליו לראות זאת כאתגר, כתפקיד חינוכי שהקב"ה הטיל עליו, בדיוק כמו ילד הפגוע בגופו. אין טעם לחפש סיבות, וגם אם רוצים להפיק לקח מחטאי הדור הקודם הרי שהעיקר צריך להיות המיקוד באתגר ובתפקיד, ובכוחות הנפש החיוביים הדרושים להתמודדות זו, כגון: אהבה, קבלה, סבלנות, הבנה, דרכי נועם, העמדת גבולות, בטחון

⁴³ שם שם.

וכדומה. גם במצב בו האדם יודע כי שגה, עיקר המיקוד הנפשי יהיה בראית האתגר והתפקיד, בתיקון ובהפקת לקחים, ובוודאי שלא ברגשי אשמה.

אור החיים (ראה פרק א') מוסיף את תאור התהליך הנפשי ביחס לרבקה. לדעתו הרשעות של לבן גרמה לרשעות עשיו, אולם לא דרך חטא של רבקה אלא בצורה רצסיבית. כלומר, תכונת הנפש השלילית דילגה דור, ולמרות צדקותה המוחלטת של רבקה היא התגלתה בעשיו. רבקה בצדקותה לא נשברה מרשעות עשיו, אלא בנתה את עם ישראל וגם חינכה את עשיו כפי יכולתה.

המסקנה מכך עבורינו היא: מציאות של ילד אשר איננו הולך בדרך ההורים אינה באה לעורר חיפוש רע בהורים, אין טעם ברגשי אשמה. זהו תפקיד אשר יש למלאו. גם אם ההורה יודע כי שגה – ייטיב לעשות אם יתרכז באתגר החיובי ולא במהלך הסיבות הנפשי אשר גרם לכל ההתפתחות הזאת.

החשיבה הסיבתית נכונה; אולם היא מוגבלת. **ייטיב האדם לעשות - אם בכל דרגה בה יהיה, יתמקד לא ברצף הסיבתי השלילי אלא ברגשות החיוביים.**

לסיכום:

מדמותה של רבקה הננו למדים כיצד אפשר להתגבר על השפעות הסביבה, לעצור התדרדרות מוסרית ולחתור למעלה להמשך בנין המשפחה והעם.

לשם כך יש כמובן צורך בחינוך אמיתי ובסייעתא דשמיא מרובה, אך מעל לכל יש צורך ברצון אדיר לקדושה, המלווה בעשיית חסד עם הבריות; ומכאן הכח להתגבר, בכוחה של הבחירה החופשית.

ואדרבה: גם כאשר ישנן בעיות ב"רקע" (בדור שעבר), וגם כאשר מופיעות בעיות ב"עתיד" (בדור החדש) – עומדת דמותה של רבקה ומאירה שבעתיים – כשושנה בין החוחים.

יהי רצון מלפניך...
ותפן ברחמים אלינו...
לכפר פשעינו ועוונותינו ...
ולזמר עריצים
ולכרות כל החוחים והקוצים
הסובבים
את השושנה העליונה...
אמן סלה".